

Magdalena Pokropek

Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Myślenie krytyczne w środowisku nowych mediów – przegląd wybranych pojęć i koncepcji

Myślenie krytyczne (MK) uważane jest za kluczowe dla rozwoju wszystkich dziedzin wiedzy ze względu na to, iż większość informacji przez nas przetwarzanych nie pochodzi z bezpośredniego doświadczenia, lecz jest zapośredniczona (Byrnes i Dunbar, 2014). Myślenie krytyczne jest pierwszą linią obrony przed zalewem informacji medialnych i szerzącą się dezinformacją (Ku i in., 2019), szczególnie w czasie, który część badaczy nazywa epoką postprawdy (McIntyre, 2018; Sepczyńska, 2019), uznanej przez Słownik Oxfordzki za słowo roku 2016 i „odnoszące się do okoliczności, w których ludzie reagują bardziej na uczucia i przekonania niż na fakty”¹. Ponadto MK może być również odpowiedzią na erozję demokracji (Olender, 2021) oraz kryzys zaufania do autorytetów (Jemielniak, 2019), których wszyscy jesteśmy świadkami.

Teoretyczne ujęcie myślenia krytycznego to niezwykle problematyczne zadanie, gdyż jest ono różnie rozumiane i różnie definiowane przez psychologów, filozofów, specjalistów od edukacji czy socjologów (Sternberg, 1986; Wasilewska-Kamińska, 2016). Badacze MK podkreślają, iż ze względu na ogrom dotychczasowej literatury (Dąbrowski, 2020) warto ująć MK w sposób funkcjonalny, czyli podejmując próbę uporządkowania wiedzy na temat MK w określonych kontekstach (Byrnes i Dunbar, 2014). W ogólny sposób zostaną omówione nurty myślenia krytycznego, które będą najistotniejsze w dalszej eksploracji pojęcia myślenia krytycznego w środowisku nowych mediów. Następnie zostanie podjęta próba opisanego tego, czym są nowe media i jakie bariery napotyka myślenie krytyczne w nowych mediach.

W przeglądzie koncepcji MK istotnych z punktu widzenia nowych mediów pokrótce zostaną przywołane prace amerykańskich prekursorów klasycznych teorii myślenia krytycznego: Johna Deweya, Roberta Ennisa, Richarda Paula (Czaja-Chudyba, 2020; Ptaszek i Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2019; Wasilewska-Kamińska, 2016) oraz najważniejsze wnioski z raportu Delphi (Facione, 1990). Zostanie zaprezentowany nowy model myślenia szybkiego i powolnego Daniela Kahnemana (Kahneman, 2011), według którego myślenie można podzielić na szybkie (schematyczne, intuicyjne, a przez to podatne na błędy poznawcze) oraz powolne (wymagające wysiłku i czasu, podczas którego jest możliwe uświadomienie sobie błędów poznawczych) (Kahneman, 2011).

Eksperti od polityki edukacyjnej podejmują próby opracowania ram teoretycznych dla najważniejszych umiejętności XXI wieku, a myślenie krytyczne wymieniane jest w tych ramach (Griffin i Care, 2015; Walser, 2008). Ponadto

¹ Źródło: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/post-truth>.

badacze próbują zebrać i usystematyzować pojęcia leżące na styku umiejętności XXI wieku i umiejętności cyfrowych – znaleźli na nie aż 13 różnych określeń (van Laar i in., 2017). Opracowania teoretyczne rzadko przekładają się na konkretne badania edukacyjne. Istnieją komercyjne testy do mierzenia MK i są stosowane w Stanach Zjednoczonych przy rekrutacji pracowników oraz przy rekrutacji na studia (Bernard i in., 2008; Fawkes i in., 2005), ale niektórzy badacze (Czaja-Chudyba, 2020) uważają, że w polskich realiach nauczycielowi pozostaje jedynie intuicyjna ewaluacja myślenia krytycznego uczniów.

Spośród najnowszych koncepcji dotyczących korzystania z mediów bardzo ważne wydaje się opracowanie Soni Livingstone, która definiuje umiejętność korzystania z mediów dosyć ogólnie, jako zdolność dostępu, rozumienia, oceny i tworzenia komunikacji w różnorodnych jej formach. Dotyczy to zatem filmu, gier komputerowych i szeroko rozumianego korzystania z Internetu (Livingstone, 2004). Seth Ashley podkreśla istotną rolę kontekstu w kształceniu krytycznego korzystania z nowych mediów (znajomość struktury mediów, świadomość własnych błędów poznawczych) i krytykuje koncentrowanie się wyłącznie na kształceniu rozpoznawania dezinformacji online (Ashley, 2020). Wiele badaczy stosuje bowiem konkretne strategie (np. akronimy: CRAAP, IAM VAIN), aby ułatwić rozpoznawanie fake newsów (Breakstone i in., 2018; McGrew, 2020). Według Ashleya nauczanie tych strategii jest konieczne, lecz powinno być tylko pierwszym etapem rozwijania krytycznego myślenia w nowych mediach (Ashley, 2020).

Celem przeglądu wybranych koncepcji związanych z myśleniem krytycznym w ogóle oraz z myśleniem krytycznym w nowych mediach jest przygotowanie i zaprezentowanie własnej koncepcji umiejętności krytycznego użytkownika nowych mediów. Podział na umiejętności (*abilities*) i postawy (*dispositions*) został zaczerpnięty od wspomnianego już Roberta Ennisa (Ennis, 1987), ale nieco zmodyfikowany ze względu na specyfikę nowych mediów. Według tego podejścia umiejętności krytycznego myśliciela można podzielić na te związane z umiejętnościami oraz postawami i są to: rozumienie stanowisk i celów wiadomości, ocena siły i jakości dowodów, odróżnianie faktów od opinii, identyfikowanie stronniczości, motywacja do weryfikacji, odpowiedzialne dzielenie się wiadomościami. Powyższa taksonomia umiejętności krytycznego myśliciela w nowych mediach prawie idealnie przekłada się na umiejętności wymienione we wspomnianym raporcie Delphi (Facione, 1990). Można zatem stwierdzić, że powstała na bazie klasycznej koncepcji umiejętności myśliciela krytycznego.

Operacjonalizacja tych umiejętności jest krokiem w stronę planowanego opracowania narzędzia do pomiaru myślenia krytycznego w środowisku nowych mediów.

Bibliografia

- Bernard, R. M., Zhang, D., Abrami, P. C., Sicol, F., Borokhovski, E., & Surkes, M. A. (2008). Exploring the structure of the Watson–Glaser Critical Thinking Appraisal: One scale or many subscales?. *Thinking Skills and Creativity*, 3(1), 15–22.
- Breakstone, J., McGrew, S., Smith, M., Ortega, T., & Wineburg, S. (2018). Teaching students to navigate the online landscape. *Social Education*, 82(4), 219–221.
- Byrnes, J. P., & Dunbar, K. N. (2014). The Nature and Development of Critical-Analytic Thinking. *Educational Psychology Review*, 26(4), 477–493.
- Czaja-Chudyba, I. (2020). Myślenie krytyczne w ujęciu psychopedagogicznym – w kierunku poznawczej samodzielności i odpowiedzialności jednostki: *Argument* (2083-6635), 10(2), 289–314.
- Dąbrowski, A. (2020). Myślenie krytyczne: Kilka uwag historycznych i teoretycznych: *Argument* (2083-6635), 10(2), 263–287.
- Ennis, R. H. (1987). A taxonomy of critical thinking dispositions and abilities.
- Facione, P. A. (1990). *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction. Research Findings and Recommendations*. <https://eric.ed.gov/?id=ED315423>
- Fawkes, D., O'meara, B., Weber, D., & Flage, D. (2005). Examining the exam: A critical look at the California critical thinking skills test. *Science & Education*, 14(2), 117–135.
- Griffin, P., & Care, E. (2015). The ATC21S method. In *Assessment and teaching of 21st Century Skills* (pp. 3–33). Springer, Dordrecht.
- Jemiłniak, D. (2019). *Socjologia internetu*. Wydawnictwo Naukowe Scholar Sp. z oo.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Macmillan.
- Ku, K. Y. L., Kong, Q., Song, Y., Deng, L., Kang, Y., & Hu, A. (2019). What predicts adolescents' critical thinking about real-life news? The roles of social media news consumption and news media literacy. *Thinking Skills and Creativity*, 33, 100570. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2019.05.004>
- Livingstone, S. (2004). Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies. *The Communication Review*, 7(1), 3–14. <https://doi.org/10.1080/10714420490280152>
- McGrew, S. (2020). Learning to evaluate: An intervention in civic online reasoning. *Computers & Education*, 145, 103711.
- McIntyre, L. (2018). *Post-truth*. Mlt Press.
- Olender, K. (2021). Globalne procesy erozji demokracji w perspektywie czynników politycznych, społecznych i medialnych. *Horyzonty Polityki*, 12(39), 89–104.
- post-truth adjective—Definition, pictures, pronunciation and usage notes | Oxford Advanced Learner's Dictionary at OxfordLearnersDictionaries.com*. (b.d.). Pobrano: 27. 06. 2022, z <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/post-truth>.
- Ptaszek, G. & Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. (2019). *Edukacja medialna 3.0: Krytyczne rozumienie mediów cyfrowych w dobie Big Data i algorytmizacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Sepczyńska, D. (2019). Post-Truth from the Perspective of Hannah Arendt's Political Theory. *Filozofia*, 74(3), 209–222. <https://doi.org/10.31577/filozofia.2019.74.3.4>
- Seth Ashley. (2020). *News Literacy and Democracy*. Routledge. <http://han.buw.uw.edu.pl/han/Ebsco/search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=2277416&lang=pl&site=eds-live&scope=site>
- Sternberg, R. J. (1986). *Critical Thinking: Its Nature, Measurement, and Improvement*. <https://eric.ed.gov/?id=ED272882>
- Walser, N. (2008). Teaching 21st century skills. *Harvard Education Letter*, 24(5), 1–3.
- Wasilewska-Kamińska, E. (2016). *Myślenie krytyczne jako cel kształcenia na przykładzie systemów edukacyjnych USA i Kanady*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. <http://han.buw.uw.edu.pl/han/Ebsco/search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=cat00025a&AN=buw.1336110&lang=pl&site=eds-live&scope=site>
- Van Laar, E., Van Deursen, A. J., Van Dijk, J. A., & De Haan, J. (2017). The relation between 21st-century skills and digital skills: A systematic literature review. *Computers in human behavior*, 72, 577–588.